

Chap- 8

अष्टमी दृष्टिः।

उपसंहारः।
(२९५-३००)

अष्टमी दृष्टिः ।

उपसंहारः ।

अस्मिन् शोधनिबन्धे जन्मकुण्डल्यां कुटुम्ब-सुत-कलत्रभावत्रिकस्य सघनमध्ययनं पारितम् । एतदर्थमावश्यकजन्मकुण्डल्योऽपि प्रथमे परिशिष्टे संगृहीताः सन्ति । ताषां जन्मकुण्डलीनां प्रयोगो यत्र यत्र कृतस्तत्र ताषां क्रमांकाऽपि प्रदर्शिताः ।

प्रथमादृष्टिर्ज्योतिःशास्त्रेतिहासेत्याख्या यत्र वैदिककालिकं⁽¹⁾ ज्यौतिषशास्त्रविषयकमध्ययनं ज्यौतिषशास्त्रवृक्षस्य बीजरूपं वर्तते । यस्य वेदाङ्गकालिकं ज्यौतिषमङ्कुररूपम् । तस्य कल्पसूत्रादिकालिकं ज्यौतिषं पल्लव एवं पुराणकालिकं ज्यौतिषं स्कन्धः । वराहमिहिराचार्यभट्टादीनां प्रदानमेव ज्यौतिष्य पुष्पाणिफलानि चेति सुष्ठु फलितं तत्र वराहमिहिरादारभ्यैकविंशतिशतक पर्यन्तां ज्योतिर्विदां जीवनं प्रदानञ्च प्रस्तुतं वर्तते । अतः परं पण्डितवर्याणां आचार्यश्री शिरोमणीनां श्रीमतां बलदेवोपाध्यायानां काशी कि पाण्डित्य परम्परा नामकग्रन्थस्य निर्देशोऽवश्यतया कृतः ।

द्वितीयादृष्टिर्जन्मकुण्डल्यां भावविचारेत्याख्या जन्मकुण्डली जातकस्य भूतभविष्यद्वर्तमान-जीवनस्य दर्पणं इति मन्यत स्वीक्रियते च । अतो जातकस्य जन्मकुण्डलीमनुसारेण प्रारम्भिकरूपेण यत् सामान्यज्ञानमावश्यकं तत् द्वितीयादृष्ट्यां प्रस्तुम् । अत्र सूयादिकेतूपर्यन्तानां नवानं मुख्यग्रहाणां जन्मकुण्डल्यां स्थित्यनुसारेण यद् यद् फलं दिश्यते तत्तत्फलं निरूपितम् । आधुनिकज्यौतिषशास्त्रे च स्वीकृतानां हर्षलप्लुटोनेपच्यूनग्रहाणामपि सामान्यफलविचारः प्रस्तूतः । विशिष्टफलविचारे चापाधूमाद्युपग्रहाणामपि समावेशः कृतः ।

तृतीया दृष्टिर्जन्मकुण्डल्यां ग्रहाणांयुतिविचारेतिनामिकाऽस्ति । जन्मकुण्डल्यां प्रथमभावादारभ्य द्वादशभावपर्यन्तेषु कुटुम्बसुतकलत्राख्यानां सूर्यादिसप्तग्रहाणां एकैकस्य फलविचारः प्रस्तूतः । सूर्यचन्द्रयोश्चन्द्रमङ्गलश्चेति ग्रहद्वयस्य सूर्यचन्द्रमङ्गलानां चन्द्रमङ्गलबुधानाञ्चेतिग्रहत्रयस्येत्यादिक्रमेण सप्तग्रहपर्यन्तं विचारः प्रस्तूतः ।

अष्टमी दृष्टिः।

द्वयोर्ग्रहयोः त्रयाणां तदधिकानाञ्चांशात्मके सामीप्यजाते युतिफलविचारः क्रियते। अत्र ग्रहयुतिविचारे राहुकेतुग्रहयोः सम्पर्कः पूर्वाचार्यैः न गृहीतो यत एतयोः फलकथनेऽतीव भिन्नभिन्नमतानि प्रवर्तन्ते। यद्यप्युभयो राहुकेतुनामकयोश्छयाग्रहयोर्विचारऽत्र न कृतस्तयोस्तु।

चतुर्थीदृष्टिर्जन्मकुण्डल्यां ग्रहाणां दृष्टिविचोत्याख्याऽस्ति। यत्र जन्मकुण्डल्यां सूर्यचन्द्रमङ्गलादि-ग्रहाणामन्यान्यक्षेत्रस्थानां दृष्टिर्जातकस्य जीवने प्रभावं दर्शयति। तेषां ग्रहाणामेषवृषभादिराशिपतीनां क्षेत्रेषु स्थित्वा प्रभावस्य यत्फलं भवति तस्य विचारः कृतः। मेषवृश्चिकयोर्मङ्गलो वृषभतुलयोः शुक्रो मिथुनकन्ययोर्बुधः कर्कस्य चन्द्रः सिंहस्य सूर्यो धनुर्मीनयोर्गुरुः मकरकुम्भयोश्च शनिरिति राशिपतीनां क्षेत्रेषु स्थितानां सूर्यादिनामुपरिचन्द्रदिग्रहाणां दृष्टिपातेन जातकस्य फलप्राप्तिर्भवति।

सर्वेग्रहाः स्वस्थानात् सप्तमभावे पूर्णदृष्ट्या पश्यन्ति मङ्गलश्चतुर्थाष्टमभावयोः पूर्णदृष्ट्या पश्यति। गुरुः पञ्चमनवमभावयोः पूर्णदृष्ट्या पश्यति। अत्र जातकस्य जन्मकुण्डलीगतानां सूर्योदिग्रहाणां दृष्टिविशेषेण यद् यद् सामान्यफलं सारावली जातकाभरणादिग्रन्थेषु लिखितं वर्तते तस्य तस्य चर्चा प्रस्थापिता। मेषादिराशिषु स्थितानां ग्रहाणां तेषां च ग्रहाणां राशिगतत्वं क्षेत्रीयत्वमपि चर्चितम्। तेषां ग्रहाणां कैर्ग्रहैः सह मित्रता शत्रुता वा तेषां बलाबलानुसारेणैव फलं प्रदर्शितम्। तत्र च ग्रहाणामन्यग्रहैः सह शत्रुता वा मित्रतावापरिशिष्टे तृतीये प्रदर्शिताऽस्ति। अत्र पाश्चात्यानां विचारोऽपि प्रदर्शितः। सूर्यस्य चन्द्र-मङ्गल-गुरुभिः सह मित्रता। चन्द्रस्य सूर्यबुधाभ्यां सह मित्रेत्यादि एवं च सूर्यस्य शुक्रशनैश्चराराहुभिः सह शत्रुता शनैश्चरस्य च सूर्यचन्द्रमङ्गलैः सह शत्रुतेत्यादि चर्चा कृता। पाश्चात्यज्योतिःशास्त्रविदां मते मित्रतायाः शत्रुताया वा सिद्धान्तो भिन्नः। यद्यप्युभयो राहुकेतुनामकयोश्छयाग्रहयोर्विचारऽत्र न कृतस्तयोस्तु अधिकविशेषफलवत्त्वात्।

पञ्चमी दृष्टिर्जन्मकुण्डल्यां कुटुम्बभावस्य विचारेति नामनी वर्तते। दैवज्ञे वैद्यनाथेन जातकपारिजाते वित्तनेत्रमुखादिविषयेयत् कथितमस्ति तदनुसारेणाऽत्र चर्चाविचारः कृतः।

जन्मकुण्डल्यां द्वितीयभावस्य 'कुटुम्बभाव' इति नामकरणम्। ज्यौतिषशास्त्रे जातकस्य केवलं कुटुम्बस्य विचारो न क्रियते किन्तु तत् सम्बन्धिनौ क्रयविक्रयौ सुखं भोगोऽशनपानादि भोगसाधनानि च समान्यतया विचार्यन्ते। बहुशो वित्तस्य विचारोऽप्यन्तः सामाविश्यते। यत् साहाय्येन

अष्टमी दृष्टिः ।

मणिमाणिक्यादि-धनमपि विचार्यते। कुटुम्ब सम्बन्धिविद्याया अपि वाण्याः सत्यवाचोपि चिन्तनं वर्तते। कुटुम्बं सत्यमित्यारभ्यनेत्रपर्यन्तेषु सप्तशीर्षकेषु द्वितीयभावस्य (कुटुम्भभावस्य) राश्यादिफलविचारः कृतः।

जन्मकुण्डल्यां कुटुम्बभावस्य फलविचारस्य चर्चायां प्रत्येकभावस्य तत्तत् स्थितराश्यास्तत्तद्राशिपतेश्च परस्परं भावपरिवर्तने जातकस्य यत्फलं भवेत्तदर्शितानां तेषां ग्रहाणां परस्परं स्थानगतानां शुभाशुभफलविचारस्तेषाञ्चनियमाऽपि संगृहीता तस्य चर्चा कृता।

षष्ठी दृष्टिर्जन्मकुण्डल्यां सुतभावस्य विचारेत्याख्या वर्तते। पराशरमुनि विरचिते बृहत्पराशरहोराशास्त्रे सुतभावानुसारेण यन्त्रमन्त्रावारभ्योदरस्वास्थ्यपर्यन्तेषु सप्तशीर्षकेषु आधुनिक कालफलज्योतिषानुसारेणाऽत्र क्रमो बुद्धिर्विद्याविनयः प्रबन्धश्चेति गृहीतोऽध्ययने सौकर्यात्। तदेतत् जातकस्य जन्मकुण्डल्याः पञ्चमात् सुतस्थानात् प्राधान्येन पुत्रपौत्रादिविषयको विचारक्रियते। तथापि प्राचीनाग्रन्थकारा ज्योतिर्विदश्च विशेषतया विद्याविषयका उदरस्वास्थ्यगता यशः कीर्त्यादिविषयका चर्चा स्वीकुर्वन्ति । ततः कारणादत्र विषयाणां चर्चाः पुरस्कृत्वाऽऽधुनिकसमयस्य शेरसद्वादिकमपि चिन्तनीयमिति।

सप्तमी दृष्टिर्जन्मकुण्डल्यां कलत्रभावस्य विचारः। अत्र कलत्रभावस्यविचारः प्रस्तुतः। कलत्रभावस्य जामित्रं अस्तो मदनो द्यूनं कामश्चेति संज्ञाः सन्ति । कलत्रभावसहयोगिनां विचारः शास्त्रीयग्रन्थेषु प्राप्यते। विवाहोद्वाहारभ्यधनायव्ययपर्यन्तेषु अष्टशीर्षकेषु विचारः प्रस्तुतः। अत्र चर्चितविषयाणामध्ययनेन तत् स्पष्टं भवति यत् कलत्रभावेति सप्तमस्थानस्य प्रभावेन विवाहादिविषयकः पुत्रपौत्रादिसौख्यगतो धनायव्ययौ सम्बन्धीचेति बहुव्यापको विचारो ज्योतिर्विद्भिः करणीयः। अत एव जातकस्य जीवने सप्तकभावस्यात्यन्तं महत्त्वं प्रतिपादितम्।

अस्मात् कारणात् अस्मिन् शोधनिबन्धे कुटुम्बसुतकलत्रभावानां तत्सम्बन्धानां राशीनां राशीपतिनां युतिनां ग्रहोपग्रहाणां तत्प्रभावस्य च यत्र यत्र समीक्षणमवलोकनं चर्चाविचारश्च समधिकतयाकरणीया इति सर्वं प्रमत्तितम्। अस्तु।

अष्टमी दृष्टिः ।

प्राचीनज्योतिर्विदां फलज्योतिषविषयाणां नामात्याधुनिककाले व्यापकरूपेण स्वीक्रियन्ते। तद्यथा नृपविषये प्रधानाः (M.L.A.) नृपसंमानविषये सर्वकारतः पारितोषिकम् (Award) यन्त्रज्ञविषये इन्जिनीयरः रसायणविषये केमीष्टः शिल्पकामकुशलविषये भवनादिनिर्माण (Architect) राजकुलोत्पन्नविषये धनकुबेरः राजनेतृकुलोत्पन्नो वा नृपसचिवविषये सेक्रेटरी सर्वकारमन्त्रालयमहाशयाः (Secretariats) इत्येवं फलविचारः कर्तव्य इत्यस्य शोधनिबन्धस्य चरमं प्रयोजनम्।

यदा विषयराश्यां लगनं भवेत्तदा धनभावस्य उपपद संज्ञा भवति। तस्याऽपर संज्ञा उपारूढ गौणपदं च भवति। यदोपपदाद् द्वितीयभावे(लग्नात् तृतीयाभावे) यावत् पापग्रहः पापग्रहस्य राशिरथवा पापग्रहस्य दृष्टिर्भवेत् तदा जातकः स्त्रीद्वेषी, सन्यासी वा भवति। किन्तु अस्मिन् योगे स्वराशिगतपापग्रहस्याऽशुभफलं न भवति। स्वराशिं विहाय सूर्य उपपदात् (द्वितीयात्) द्वितीयभावे भवेत्तदा जातकः स्त्रीद्वेषी भवति। उपपदात् द्वितीयभावे नीचग्रहस्य राशिर्नीचग्रहो नीचग्रहस्य दृष्टिर्वा भवेत् तदा जातकः स्त्रीनाशकः सन्यासीवा भवति। यदोपपदाद् द्वितीयभावे शुभग्रहस्य राशिः शुभग्रह उच्चराशिगतग्रहस्य स्थितिर्वा भवेत् तदा जातकस्य नैकारूपवत्यः स्त्रियः सन्ति। उपपदात् द्वितीयभावे मिथुनराशिर्भवेत्तदा जातको बहुस्त्रीयुक्तो भवति।

यदोपपदे शनैश्चरराहुग्रहयोर्युतिर्भवेत्तदा जातकः स्त्रीनाशकः स्त्रीत्यागी वा भवति। यदोपपदे केतुर्शुक्रयोर्युतिर्भवेत्तदा जातकस्य पत्नी रोगिणी भवति। यदा केतुर्बुधयोर्युतिः सूर्यराहुशनैश्चराणां युतिर्वाभवेत्तदा जातकस्य पत्नी रोगिणी भवति। यदोपपदे बुधक्षेत्रे मङ्गलक्षेत्रे वा शनिमङ्गलयोर्युतिर्भवेत्तदा जातकस्य पत्नी रोगिणी भवति। यदोपपदे गुरुशनैश्चरयोर्युतिर्भवेत्तदा जातकस्य पत्नी कर्णनेत्ररोगिणी भवति। यदोपपदे कुम्भराश्यां मीनराश्यां वा शनैश्चरोभवेत्तदा जातकस्य पत्नी वातरोगिणी भवति। यदोपपदे बुधमङ्गलयोर्युतिर्गुरुराह्वोर्युतिर्वा भवेत्तदा जातकस्य पत्नी दन्तरोगी भवति। उपरोक्त्य रोगेषु शुभग्रहस्य दृष्टिर्युतिर्वा भवेत् तदा दोषो न भवति।

अष्टमी दृष्टिः।

एवं कुटुम्बसुतकलत्रभावनामाधुनिके कालेत्यावश्यक्ता समाजे दृश्यते । यतः जातकस्य वैयक्तिकसुखशान्तयादि सर्वेषु कालेषु सर्वेषु देशेषु सर्वेषु च समाजेषु महत्तरं वर्तते। इति शम् ।

अन्ते च मधुरेण समापयेत्।

ब्रह्मा तनोतु दीर्घायुर्विष्णुः कर्माच्च सम्पदम्।

हरो रक्षतु गात्राणि येषामर्थोऽत्र चिन्ततः॥